

КРИВОРІЗЬКИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
ДВНЗ «КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
МУЗЕЙ ІСТОРІЇ КРИВОРІЗЬКОГО ПЕДІНСТИТУТУ

КРИВОРІЗЖЯ: ПОГЛЯД У МИНУЛЕ...

Т О М 1

Кривий Ріг – 2015

3. Збірник декретів, постанов, наказів і розпоряджень по Народному Комісаріату освіти УСРР. – Вип. 1. – X. : Видання Наркомосу, 1920. – 60 с.
4. Матеріали про організацію і стан соціального виховання і народної освіти на Україні /декрети, положення, інструкції, протоколи, плани, бюлетені доповіді/. – 17 квітня–27 липня 1919. – 199 арк. // ЦДАВОВ України. – ф. 166, оп. 1, спр. 161.
5. Матеріали про організацію та роботу головносоцвиху наркомосу УСРР та його губернiальних відділів /положення, звіти, протоколи, операційні плани, штатний розклад, статистичні відомості/. – 7 лютого – 20 березня 1921. – 47 арк. // ЦДАВОВ України – спр. 166, оп. 2, спр. 537.
6. Матеріали про роботу педагогічних учбових закладів Катеринославської губернії (звіти, доповіді, протоколи, статистичні відомості, кошториси, списки викладачів) //ЦДАВОВ України, Ф. 166, оп.2, спр.285.
7. Основи побудови вільної єдиної трудової соціальної школи на Україні// Бюлетень Народного комісаріату освіти. – 1919. - №1 від 3.06.1919. – С.193.
8. Основні положення для організації загального і обов'язкового навчання в єдиній трудовій школі. – ЦДАВО України, ф. 166, оп. 1, спр. 384. – С. 16.
9. П.Х. Єдина школа// Вільна українська школа. – 1918-1919 шк. рік – №10. – С. 248-251.
10. Постанова Тимчасового робітничо-селянського уряду УСРР про передачу всіх учбових закладів України у відання відділу освіти. Положення про організаційно-інструкторський відділ та підвідділ з'їздів-курсів. Листування відділів Наркомосу УСРР про культурне будівництво Рад при Наркомосі. –14 червня – 12 серпня 1919. – 44 арк. // ЦДАВОВ України – ф. 166, оп. 1, спр. 19.

Шайкан В.О.,
 професор, доктор історичних наук,
 завідувач випускової кафедри історії України
 Криворізького педагогічного інституту
 ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТІ У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ або НАСЛІДКИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО ПРОТИСТОЯННЯ В РОКИ МИНУЛОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1939-1945 РР..

Як на нашу думку, сучасні морально-психологічні суперечності між різними політично орієнтованими верствами українського суспільства, надзвичайна гострота і заідеологізованість дискусій, які ведуться тривалий час в сучасному українському суспільстві довкола проблем Другої світової війни й не тільки, існування усталених штампів, стереотипів щодо особливостей українського менталітету, здатності чи навпаки українців до державності, збройних формувань українських самостійницьких сил тощо, можна пояснити тим, що радянська тоталітарна система за тривалий час свого існування морально скалічила покоління людей (звідси й сьогодні ми спостерігаємо ще соціальну аморфність, політичну невизначеність, ідейну розгубленість, іноді – навіть байдужість), й глибоко інфікувала (й навіть зомбувала) певну частину соціуму фанатичною відданістю комуністичному режимові, яка не бажає визнавати, наприклад, злочинних наслідків тоталітарної радянської карально-репресивної діяльності. Разом з тим, продовжує вірити й поширювати міфологеми про

«людяність» сталінського командно-адміністративного режиму або «досягнення» й «успіхи» сучасного пропутінського в Російській Федерації.

Отже, стан, у якому продовжує перебувати наше суспільство, можна, як на нашу думку, вилікувати або принаймні спробувати зняти надзвичайну гостроту й заідеологізованість дискусій, підготувати політикум і суспільство України в цілому до сприйняття дражливих тем шляхом подолання цих штампів, стереотипів, внутрішніх бар'єрів за допомогою толерантного висвітлення та обговорення незручних тем, проблем вітчизняної історії через ЗМІ, телебачення, радіо, науково-популярну й наукову продукцію тощо.

Сучасні наукові публікації українських істориків надають можливість глибоко поглянути на соціально-психологічні причини виникнення міжнаціональних протистоянь в історії українського населення в різні історичні періоди. Так, на думку дослідниці Оксани Каліщук, причини протистояння між українським і польським населенням слід шукати «у площині важкозмінюваної емоційно-чуттєвої сфері [3, с.45]». Століттями формувалися національні стереотипи і суспільств, і націй, і народностей у цих суспільствах, державах. Так, з часом було сформовано й такий стереотип щодо українців: «меншовартісна нація», «українець-різун», «українець-зрадник» тощо. Й полякам вдалося демонізувати ці стереотипи. Ця дослідниця дійшла наступних висновків: «... в історіографії наголошують, що вагомий «внесок» в утвердження у масовій свідомості негативного стереотипу українця робила переважно польська преса. Як ілюстрацію дослідники наводять уривок зі статті, вміщеної на шпальтах газети «Велика Польща» від 19 червня 1943 р., у якій стверджувалося, поміж іншого, що український народ вигадали для своїх потреб німці та кілька десятків українських активістів. У часопису «Плацдарм» за січень 1943 р. у статті «Українці» знову подибуємо твердження, що Україна – то вигадка німців, а Львів є одвічно польським містом ... поляки вбачали у прагненні місцевих українських селян скористатися з ситуації і відібрати у своїх польських сусідів разом з їхнім життям майно та землю. Як наголошують сучасні історики, поширення таких інсинуацій мало на меті міцно пов'язувати українців з німецькими загарбниками як головними винуватцями знищення Другої Речі Посполитої та скерувати на них усю ненависть [3, с.46]».

У роки Другої світової війни за допомогою потужної ідеологічної обробки місцевого польського населення вдалося сформувати уявлення про те, що «своє – квінтесенція добра, чуже - концентрація зла[3, с.46]». Разом з тим, серед українців на цей момент вже існувала ненависть до польського населення, а тому, на думку дослідників, «антипольська акція на Волині потрапила на «сприятливий» ґрунт», адже в очах українців поляки виступали лише як гнобителі, окупанти, колонізатори й навіть як колаборанти [3, с.47]. Дослідниця намагається довести, що війна завжди викликає до життя негативні інстинкти у тих, хто є її

учасником. Загострення міжнаціонального протистояння за умов війни теж дало вихід найгіршим людським інстинктам, коли «мордування людей відбувалося у найжахливіший спосіб з використанням сокир, кіс і тому подібного, а поруч з чоловіками гинули жінки та діти. При цьому криваве шаленство, вивільнене значною мірою воєнною деморалізацією, стосувався обох сторін конфлікту [3, с.47]». Деструктивними механізмами ескалації етнополітичних конфліктів, що призвели до міжнаціонального протистояння між українським і польським населенням на території західноукраїнських земель, на думку Оксани Каліщук стали «мілітаризація способу життя, зростання внутрішньо групової згуртованості, етноцентризму, психологічне дистанціювання, дегуманізація, формування «образу ворога», сатисфакція {задоволення - авт.}, а також демонізація, «формування атмосфери фаталізму та відчуження [3, с.47]».

Львівський історик Василь Гулай у фундаментальній праці «Міжетнічна комунікація в Західній Україні у роки Другої світової війни» [2] дослідив історичного досвід комунікативних зв'язків української, польської, єврейської, німецької, чеської та інших етнічних спільнот Східної Галичини та Західної України у кризовий період їхньої історії напередодні та в роки Другої світової війни. Автор пояснює, для чого потрібно досліджувати цю ситуацію: «Наукова оцінка наслідків міжетнічної конфліктної взаємодії у Західній Україні в часи Другої світової війни особливо потрібна для адекватного взаєморозуміння нащадків її учасників на сучасному етапі».

В. Гулай аналізує міжетнічний комунікативний дискурс в умовах початку Другої світової війни й наголошує на тому, що «ще задовго до початку агресії гітлерівської Німеччини проти Польщі нацисти прагнули використати українців як «п'яту колону» – спочатку проти Другої Речі Посполитої, а потім – СРСР. Вони охоче користувалися послугами Оунівської резидентури на західноукраїнських землях [2,с.167]». Напередодні війни існування у складі Вермахту українського підрозділу «Військовий відділ націоналістів» (ВВН) під командуванням полковника Р. Сушка не було таємницею. Львівські історики М. Литвин і К. Науменко небезпідставно наголошують про те, що Пакт Молотова - Ріббентропа був не засобом врегулювання відносин з Німеччиною, а прямою змовою Сталіна й Гітлера, спрямованою на переділ Східної Європи, а отже, на нову світову війну. І першим кроком на цьому шляху стала спільна агресія Німеччини та СРСР проти Польщі, закамфльована Москвою під «визволення українців та білорусів [2, с. 168]».

Заслуговує на увагу концептуальна стаття Івана Рябчого [4] про наукові досягнення Віталія Чернецького – нашого з вами сучасника, відомого вченого, професора славістики й гендерних студій у Маямському університеті – (Оксфорд, Огайо, США; остання його книга (монографія) - «Картографуючи посткомуністичні культури: Росія та Україна в контексті

глобалізації» (К.: Критика, 2013); він – президент Американської асоціації українців). Віталій Чернецький, як відомо, є автором ключових культурних парадигм: «постмодерности «другого світу», щойно посталої «постколоніальности «другого світу», що окреслюють глобальний культурний розвиток, притаманний посткомуністичному світові, «однак відчутний далеко за його кордонами, адже постмодернізм, постколоніалізм і посткомунізм не були притаманні котромусь одному з трьох світів, а взаємонакладалися і змішувалися один із одним на багатьох рівнях». Віталій Чернецький – також популяризатор української літератури в англomовному світі. Він переклав англійською книги Юрія Андруховича («Московіада» - про атмосферу кризи імперії 90-х років ХХ ст., місто Москва), твори Павла Вольвача, Сергія Жадана, Павла Коробчука, Василя Махна, Ірини Шувалової та інших сучасних українських письменників. (Довідка: «Постмодернізм» - це новий соціокультурний стан людства, що повстав приблизно півстоліття тому; «Постколоніалізм» - це наслідки кризи і падіння великих колоніальних імперій модерності (психологічні, економічні, політичні); <http://litakcent.com/2013/05/13/vitalij-cherneckyj-kolonialnyj-dosvid-velykapsyholohichna-travma/> Літ. Акцент /а ; провідні теоретики постмодернізму сьогодні: Ів Кософські Седгвік «Epistemology of the Closet» («Епістемологія комори»), 1990; Фредрик Джеймсон та інші).

Доробок В. Чернецького базується на стику історії, філософії і психології й присвячений падінню «колоніальних імперій модерності». Автор розкриває механізми самозбереження тривалий час таких імперій та стверджує, що для тоталітарних режимів пануючою та домінуючою формою тотального контролю над суспільством завжди була «моральна цензура» (або так звані «моральні паніки») – явище, яке виникає як наслідок існування закритих, авторитарних чи напівавторитарних суспільств, де треба постійно доводити, що суспільство чи держава перебувають під загрозою від певного внутрішнього чи зовнішнього ворога: ключовий чинник у цьому – перебільшена реакція на різні явища, які несуть загрозу державі, суспільству. На його думку, у сучасних суспільствах політика моральної цензури та створення моральних панік – це засіб відволікти увагу широких верств населення від, наприклад, економічних проблем. Опиратися цьому явищу може лише незалежна та критично думуюча людина. Саме через поступове утворення нової спільноти незалежних, критично мислячих людей «ми маємо шанс розв'язати цю проблему». Тоталітарна система породила чимало хибних уявлень про складові демократичного життя, явища суспільно-політичного, економічного, психологічного життя у суспільствах, для яких процес здорової соціалізації індивіда є нормою. Так, «на жаль, у багатьох людей на постсоветських теренах дуже хибне уявлення про толерантність; дехто її ототожнює мало не з распустою чи змальовують у відверто карикатурних формах. Насправді проблема в тому,

що люди часто реагують із пересторогою на те, що для них незвичне. Проте нетолерантність до інших (а ця іншість може проявлятися по-різному, від відмінного кольору шкіри чи волосся, одягу, до мови, форм поведінки тощо) – вроджена характеристика; її люди засвоюють під час соціалізації (починаючи вже з дитсадка). Часто шукають на цапа – відбувайла, щоб пояснити власні проблеми чи негаразди, або цапи – відбувайли створюються, щоб відволікти увагу населення від інших проблем чи від коріння цих проблем». Примусовий колективізм, примусова «дружба народів» за советських часів породили глибоку відразу до солідарності, колективних акцій ... [4, с.45-47] ».

Заслуговує на увагу цікавий підхід дослідниці В.І. Абакумової [1] при дослідженні людини транзитивного (мінливого) суспільства. Базуючись на змінах системи цінностей у критичні періоди того чи іншого суспільства, авторка доводить, що певна частина соціуму у кризові часи пасивно спостерігає, інша – активно бореться, а тому важливо історичу під час досліджень «зважати на різний ступінь свідомості і вираженості громадських, групових і особистих інтересів [1, с.27]». Разом з тим, важливо враховувати й такі особливості, підкреслює авторка, про які у свій час згадував відомий англійський дослідник Арнольд Джозеф Тойнбі: «навіть у періоди найбільш жвавого зростання цивілізації «величезні маси народу так і не виходять зі стану стагнації [1, с. 27]». Виникає питання, чому у соціумі, який переживає кризу, стагнацію, неоднаково реагують на кардинальні зміни, події? Дослідниця В.І. Абакумова пояснює цю ситуацію тим, що «розпад офіційної системи цінностей, як правило, випереджає процес формування нових. Як наслідок, деструкція застарілих та утворення нових символів, що відображають ставлення людей до трансформації реальності, породжує неоднакову людську реакцію[1, с. 27]». Ось чому певна частина населення будь-якої національності пасивно спостерігає, адже відчуває загрозу своєму життю й не тільки, страх перед майбутнім, ностальгію за минулим, а інша – навпаки, бореться за нове життя й високі ідеали. В екзистенційні періоди розвитку суспільства і психосоціальних криз людини відбувається процес гострої боротьби між позитивною і негативною ідентичностями, що, за певних умов, може спричинити аномальну лінію розвитку особистості і навіть призвести до будь-якої (і навіть злочинної) співпраці з ворогом (окупантом).

Така поведінка серед українського, польського, російського населення характерна була й в роки гітлерівської окупації, коли ідейна розгубленість, дезорієнтація, деполітизація, деморалізація, соціальна аморфність, терор, важке матеріальне становище змусили громадян пристосуватися до «нового» режиму шляхом відмови від певних моральних цінностей заради безпеки і своїх фізіологічних потреб. Майже така сама ситуація повторюється сьогодні й серед росіян, і серед українців на окупованому Російською Федерацією Донбасі і Луганщині. Зрозуміло й те, що частина населення сьогодні свідомо йде на співпрацю з « новою » владою з

ідейних міркувань (так звана «п'ята колона», яка співпрацює з ідеологічних причин, поділяючи головні засади політики путінських окупантів), частина маргіналів, серед яких нерідко – жорстокі, схильні до конформізму особи, швидко пристосовується й прислугується тому, хто при владі.

Отже, причини міжнаціонального протистояння в роки Другої світової війни, кризового стану в українському суспільстві вже в роки незалежності України й боротьби за єдність нашої держави сьогодні мають давню історію й пояснюються, у першу чергу, багатовіковим зазіханням сусідніх держав (у першу чергу – Московії – Російської імперії, СРСР – Російської Федерації) на наші землі, українську державність і державу Україна, штучним створенням бази для поширення і роздмухування міжнаціональної ворожнечі, політичної, соціально-економічної і культурної нестабільності.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА:

1. Абакумова В.І. Методологія дослідження мінливих періодів історії/ Вікторія Іванівна Абакумова // Історичні студії суспільного прогресу. - 2014. - № 8. - С. 27-32.
2. Гулай В.В. Міжетнічна комунікація в Західній Україні у роки Другої світової війни: монографія. / Василь Васильович Гулай. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 460 с.
3. Калішук О. «Українсько-польське протистояння у роки Другої світової війни: психоментальні складники» / Оксана Калішук // Мандрівець.- Травень-Червень.- 2013.- С.45-47.
4. Рябчій І. «Віталій Чернецький: «Колоніальний досвід – це психологічна травма ...» / Іван Рябчій // Мандрівець. – Травень-Червень.-2013.-С.4-8.

Шляхтич Р.П.,
кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри історії України
КПІ ДВНЗ «КНУ»

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ НІМЕЦЬКОГО «НОВОГО ПОРЯДКУ» НА КРИВОРІЖЖІ В РОКИ ОКУПАЦІЇ (1941-1944 РР.)

Більш ніж сімдесят років тому німці вступили на землю Криворіжжя. Розпочалися три окупаційні роки в історії нашого міста. За цей час Кривий Ріг зазнав багато лиха: були вбиті тисячі мешканців міста різних національностей, майже припинили роботу заводи та шахти, було знищено сотні будинків та адміністративних будівель. Але попри це життя в місті продовжувалось.

Мета статті – висвітлити соціально-економічні відносини в місті в роки німецької окупації (1941-1944 р.р.)

У ході війни, особливо після провалу «бліцкригу», нацистські погляди, щодо економічної експлуатації України зазнали певної трансформації: від орієнтації на виключно